

KÖPFLER Balázs

PhD-hallgató

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Történettudományi Doktori Iskola, Budapest

PhD student

Pázmány Péter Catholic University, Doctoral School of History, Budapest

kopfler.balazs89@gmail.com

FRIEDRICH ISTVÁN ÉS AZ 1922-ES VÁLASZTÓJOGI RENDELET

ISTVÁN FRIEDRICH AND THE 1922S ENFRANCHISE EDICT

ABSTRACT

Opposition parties fought for a great voting reform for several decades. They could not be successful. Most part of the political elite feared any kind of changes. Before the First World War, István Tisza, the prime minister of Hungary blocked every initiative to change the voting rules, because he thought already a little change could be catastrophic. István Friedrich participated in the suffrage movement by Independent Party. After the first World War Hungary tried to reorganize itself. On the autumn of 1919 Hungarian government (its prime minister was István Friedrich) introduced new voting regulations that made possible more people to vote. After the first election two parties exceeded. One was the smallholders party. The other was Christian National Union Party. In the first term of the National Assembly the political system was not stabilized. After the first attempt of Charles the Fourth to return István Bethlen became prime minister. He wanted to stabilize the whole political system to start a reform process. For that he started to build up a ruling party and reform the voting system. Friedrich and the opposition parties tried to stop Bethlen's plan. They failed. Bethlen installed a new voting system with open ballot. That system helped the ruling party to hold the power. It did not change for almost twenty years. István Friedrich as a member of the parliament always stood out for secret ballot system. He believed with that Hungary could become more democratic and prosperous.

Kulcsszavak: választójog, politikai közdelem, alkotmányjog, Friedrich István, Bethlen István

Keynotes: suffrage, political struggle, constitutional law, Stephen Friedrich, Stephen Bethlen

1. Bevezetés

Az 1922-es választásokat már új rendelet szabályozta.¹ Ennek alapelvei egészen az 1938-as új választójogi törvényig meghatározták a választások lebonyolítását és a politikai élet kereteit.² Minden állam politikai berendezkedését meghatározza, hogy milyen választási rendszeren keresztül biztosítja az állampolgárainak a részvételét a politikai döntéshozatalban, és miképp biztosítja a „vezetők” kiválasztásának mechanizmusát.³

A két világháború közötti Magyarország az 1920-as választásokat széles választójogi keretekkel bonyolította le, a szavazás módja titkos volt. Friedrich István miniszterelnökként (és a Keresztény Nemzeti Egyesüléses Párt elnökeként) aktívan részt vett az 1919-es választójogi rendelet megalkotásában. Később többször is magának vindikálta ennek bevezetésének érdemeit, úgymond, ő adta az országnak az általános, egyenlő és titkos választójogot.⁴ Friedrich már 1919 előtt is aktívan részt vett a választójogi harcban. 1914-ben csatlakozott Károlyi Mihály amerikai útjához, aminek során az Egyesült Államokban élő magyarok között gyűjtöttek adományokat egy új Magyarország megvalósítására, melynek egyik alapja egy új demokratikus választójog lett volna.⁵ 1917. június 29-én Cinkotán szervezője egy nagygyűlésnek, melyen a Függetlenségi és 48-as Párt határozatban követelte az általános, egyenlő és titkos választójog bevezetését, az akkor kibontakozó választójogi vitában.⁶ 1918 nyarán a függetlenségi párt paksi képviselőjelöltje lett.⁷ Az időközi választási kampányban megtapasztalta, hogy milyen körülmények között kell egy ellenzéki jelöltnek megküzdenie a mandátumért.⁸ Amikor 1919 őszén Friedrich István, mint miniszterelnök lehetőséget kapott, hogy a választójogot szabályozza, akkor eszméi és korábbi tapasztalatai alapján egy széleskörű, nőkre is kiterjedő és titkos választójog megalkotása mellett állt ki.⁹ Bár Friedrich többször is változtatott bizonyos kérdésekben eszmei alapállásán (például a Habsburg-ház és magyar királyság kapcsolatának kérdésében), de végig ragaszkodott ahhoz, hogy a parlament csak akkor rendelkezik igazi legitimitással, ha a lehető legszélesebb népi alapról kerül megválasztásra (Friedrich 1910-es évekbeli cikkeiben ezt nevezte népparlamentnek).

Gróf Bethlen István miniszterelnökké való kinevezése után várható volt, hogy valamilyen formában szeretné átalakítani a választási rendszert. Akik ismerték az 1910-es években ezzel kapcsolatos felszólásait, azok tudták, hogy alapvetően a szűkebb jogi keretek pártján áll.¹⁰ Friedrich 1918 augusztusában értékelte Bethlen egyik parlamenti felszólalását, melynek kapcsán összehasonlította Bethlen és Károlyi („Tiszáék egykori reménysége”, „ma demokrata” és „hazaáruló”, „renegát”) poli-

tikai elgondolásait. Szerinte Bethlen István Tiszát követve szembeállította a nemzetet és a népet („tömeg”), a nemzethez a nagybirtokosokat és középbirtokosokat sorolta, ez utóbbi, amire építeni lehet.

A tanulmány röviden bemutatja a választójogi harcot és Friedrich 1919-es választójogi rendeletét és annak első alkalmazását. Majd a politikai körülmények 1921-es átrendeződését tekinti át, és hogy mik vezettek az új választójogi rendelet kiadásához, és miképp válaszolt erre az ellenzék, köztük Friedrich István. Legvégül értékeli, hogy az 1922-es választásokon azellenzék hogyan tudott érvényesülni.

2. Választójogi harc

A választójogi kérdés 1867-től kezdve foglalkoztatta a magyar politikai életet. A dualizmus első parlamentje még az 1848. évi V. tc.alapján került megválasztásra. Megindult a vita egy új választási rendszer kialakításáról. A kormánypárt számára egyértelmű volt, hogy a rendszer fenntartása érdekében szűkíteni kell a jogi kereteket. Gyorsan bebizonyosodott, hogy „a magyarság többsége nem akarja, de eltűri létét” a Kiegyezésnek.¹¹

Ezt a kormány az 1871. november 8-án benyújtott, és majd csak 1874-ben teljesen elfogadott 1874. évi XXXIII. tc.-kel érte el. Az ellenzék élesen kritizálta a javaslatot, és egy tágabb keret mellett érvelt.¹² A radikálisabb elemeik egyenesen követelték „az általános szavazatjognak behozatalát, párosulva a titkos szavazással és a vesztegetések s a választásoknál előforduló egyéb visszaélések ellen szabadó szigorú büntetésekkel, nemkülönben a kormány szolgálatában lévő vagy számadási viszonyban álló egyéneknek a törvényhozó testből kizárásával, valamint a választókerületeknek, legalább is Erdélyt illetőleg igazságos beosztásával kiegészítve”.¹³ A kormány természetesen saját rendszerfenntartó érdekeiből kiindulva elutasította ezt. Egy viszonylag szűk, vagyoni cenzuson alapuló rendszert vezetett be, mely ekkor körülbelül a lakosság 6,2%-ának (846 ezer fő) adott jogot ahhoz, hogy nyíltan, élőszóban leadhassa szavazatát (1874. évi XXXIII. tc. 76. szakasz).¹⁴ Az általános vélemény szerint, a szűk szavazati jog és a nemzetiségi területek¹⁵ tartották hatalmon egy rövid 4 éves ciklust kivéve a kormányzó Szabadelvű-, majd Munkapártot egészen a dualizmus végéig. A parlament 413 képviselőjét egyéni választókerületekben, nyílt szavazással választották meg.¹⁶

A választások lebonyolításával és a választójoggal kapcsolatos elégedetlenség folyamatosan nőtt, a függetlenségi párt az 1890-es évektől a műveltségi cenzusra (írás-olvasás) való áttérést szorgalmazta. A parla-

menten kívüli pártok (a legjelentősebb a szociáldemokrata párt) a (nem kell) cenzus nélkül, csak állampolgársághoz és felnőtt életkorhoz kötöttek volna a szavazati jogot.¹⁷

Az 1910-es választás időszaka jelentősen át(vissza)rendezte a „politikai palettát”. A Justh Gyula vezette Függetlenségi és 48-as Párt lehetőségei szűkösek voltak. A párt 1911-ben elfogadta a „szocdemek” szövetségi ajánlatát, melynek egyik alapelve, az általános, egyenlő és titkos választójog volt. A pártok mellett egyre jelentősebb mozgalom fejlődött ki az ügy mellett (Választójog Országos Szövetsége, Országos Reformklub), előadássorozatokot, nagygyűléseket, demonstrációkat szerveztek az ügy mellett.¹⁸ A Tisza István vezette Munkapárt is érezte, hogy a választójogi rendszer reformra szorul,¹⁹ ezért 1912 végén törvényjavaslatot terjesztett be erről. Ezt 1913-ban el is fogadták, de a világháború kitörése miatt nem alkalmazták (1915-ben kellett volna országgyűlési választásokat tartani).²⁰

Friedrich István, miután 1908-ban letelepedett Cinkota egyik telepén, Újmátyásföldön, gyárat alapított. Gyorsan bekapcsolódott a közösségi életbe. Csatlakozott a helyi függetlenségi párthoz, és lapot alapított, melyben a helyi ügyek mellett az országos politika is komoly szerepet kapott. Friedrich 1913-as vezércikkeiből látszik, hogy figyelte a politikai vitákat, és rendszeresen kommentálta azokat, szerinte szükség van a jogkiterjesztésre, az általános választójogra (Tisza törvénye szerinte „zagyvalék”), de ennek csak akkor lesz pozitív mérlege, ha a kispolgárság rendszeren megszerveződik, különben az esetleges kiterjesztés után „a szociáldemokrácia fog diadalmenetet ülni.”²¹ Friedrich szerint, ha nem lesz általános a választójog, akkor az egyenlő a „jogfosztással”.²² Érdeemes még megemlíteni, hogy Friedrich 1912-től tagja a cinkotai képviselőtestületnek, a hely elnyeréséhez a megmérettetést választotta, miközben virilista alapon is bekerülhetett volna.²³ Friedrich lapjában az 1916-os közösségi választást komolyan kritizálták, gyakorlatilag „titkosan” tartották, mivel alig tették közhíré, és szinte csak a földműveseknek nyomtattak szavazólapot.²⁴

A világháború kitörése után a parlamenti ellenzék Treuga Dei-t hirdetett, és a nemzeti egység jegyében támogatta a háborús erőfeszítéseket. Az ellentétek az 1916-os évre erősödtek fel a román csapatok erdélyi betörése után (1916. augusztus–szeptember). Komoly vita bontakozott ki a szükséges reformokról, Tisza István miniszterelnök viszont ellenezte ezt, mivel a vita megbontaná a háborús körülmények között szükséges egységet. A Károlyi Mihály vezette Függetlenségi és 48-as Párt, a pártvezér szeptember 27-i beszédével újakezdte „működését”. Szóvá tette a súlyosbodó élelmezési helyzetet, a gyülekezést gátló rendelkezéseket, és

felszólította a kormányt egy új választójogi törvény alkotására. 1917 elején a parlamenti és azon kívüli ellenzék elkezdett közeledni, és egyre többször merült fel egy Választójogi Blokk megalakításának lehetősége.²⁵

Friedrich István 1917 első felében újra otthon tartózkodott (háborús balesetéből épült fel), újra bekapcsolódott a helyi politikai életbe. A cinkotai választókerület települései 1917. június 29.-re ellenzéki nagygyűlés szerveztek. A főszervező Friedrich volt. A rendezvényre Károlyi Mihályt is meghívták.²⁶ A gyűlésre több százan mentek el (köztük sok nő is). Károlyi, Héderváry Lehel, Nagy Vince és Glücklich Vilma beszédei után elfogadták a határozati javaslatot, melyet Friedrich terjesztett elő. Ebben a környék településeinek polgársága üdvözölte a jogkiterjesztés minisztériumát,²⁷ remélve, hogy az általános, titkos választójog néhány héten belül törvénnyel biztosíttatik. Legyen minél előbb igazi népképviselő, a háborút gyorsan fejezzék be, és kössenek annexiómentes és minden népet kielégítő békét. Üdvözölték a kabinet két radikális tagját, Vázsonyi Vilmost és Batthyány Tivadar belügyminisztert. Bennük látták az igazi demokrácia bevezetésére a garanciát.²⁸ Augusztus végén újabb kormány alakult Wekerle Sándor vezetésével. Ebben a kormányban is Vázsonyi Vilmos lett a választójog reformjával megbízott miniszter, az általa benyújtott javaslatot, viszont az ellenzéki munkapárti többség nem fogadta el. Az új törvény folyamatosan átalakult. Wekerle 1918. májusi kormányalakításakor kénytelen volt kiemelni, hogy most már nem halogatják tovább a reformot, de beszédében alapvetően a különböző visszaélések független bíróságok elé utalását emelte ki, a választójog pontos kereteit nem.²⁹ Wekerle a Tisza vezette ellenzék nyomására kénytelen volt egy teljesen új javaslatot beterjeszteni, ami nem a Vázsonyi-féle tervezeten alapult.³⁰ Friedrich is kommentálta Tisza István reformellenességét, szerinte „Tiszáék rövidlátása és cinikus vakmerősége” akadályozta meg szerinte a jogkiterjesztést.³¹ Az október 31-én hatalomra került Károlyi Mihály vezette kormány, melynek Friedrich a hadügyi államtitkára, november 23-án tette közzé első néptörvényét, melyben általános, egyenlő, közvetlen és titkos választójogot adtak a 21 éven felüli férfiaknak és a 24 év feletti, írni és olvasni tudó nőknek.³²

3. 1919-es Friedrich választójogi rendelet

1919. augusztus 6-án ellenforradalmi puccs megbuktatta a Peidl Gyula vezette kormányt. Azzal a szándékkal, hogy a proletárdiktatúra bármilyen formátumú továbbélését megakadályozzák. A csoport Fried-

rich Istvánt, a Károlyi-kormány korábbi hadügyi államtitkárát jelölte kormányfőnek,³³ akit József főherceg nevezett ki, akit a homo regiusi kinevezésére hivatkozva kormányzónak ismertek el. Ez adta elgondolásuk szerint a kormány legitimitását. A kormányzat megkezdte működését, folytatta a Peidlék által megkezdett visszarendeződést, a Tanácskormány intézkedéseinek felszámolását,³⁴ de már hozzátették, hogy az október 31-ét tekintik az utolsó legitim állapotnak, ezzel a népköztársaság intézkedéseit is hatályon kívül helyezték. A választások kérdése újra előkerült, a Berinkey Dénes vezette kormány április elejére írta ki ennek megtartását. Több mint 9 éve nem voltak választások, és ekkor többször módosították a választójogi keretrendszert. Tisza István 1913-ban és 1914-ben, Wekerle Sándor 1918-ban, és Berinkey Dénes 1919-ben változtatott rajta, és egyik alapján sem tartottak országos választásokat.

A Friedrich-kormányok már augusztusban tárgyalták a választások lebonyolításának módját. A miniszterelnök a választások minél hamarabb megtartását szerette volna, a legnagyobb akadálnak a megszálló románokat látta.³⁵ Beniczky Ödön az augusztus 29-i minisztertanácson beterjesztette a választásokat szabályozó rendeletet, ebben a választójogosultság megegyezik „az 1919. évi XXVI. néptörvény hasonló rendelkezéseivel”, a minisztertanács hozzájárult a rendelethez.³⁶ Később ezt fogadták el novemberben 17-én (5985/1919. M.E. számú rendelet), az állampolgárok ideiglenesen egykamarás parlamentet, nemzetgyűlést választanak. A szavazás módja általánosan titkos lett. A férfiak mellett a nők is választójogot kaptak, mindkét nemnél 24 évben lett megállapítva a korhatár. A nőknél még hozzátették még az írni és olvasni tudás feltételét. A szavazás egyéni jelöltekre történt.³⁷ Ezen felül még több kiegészítő rendelet született a választás lebonyolításáról, például szabályozták a csonka kerületek esetét.

A Friedrich-kormányok összetétele többször változott, alapvetően négy-öt párt³⁸ adta a minisztereket. A pártok programjában szerepelt a választójog. A Keresztény Szocialista Párt (Haller István) augusztus 14-én közzétett programjában a legáltalánosabb, egyenlő és községenkénti választójog mellett ált ki. A velük később összeolvadt Egyesült Keresztény Gazdasági Párt (Huszár Károly), az új pártja Keresztény Szociális Gazdasági Párt alkotmányjogi követelése között első pontban szerepeltette az „általános, egyenlő, közvetlen és titkos, a nőkre is kiterjedő választójogot”. A Friedrich vezette magát polgári pártként definiáló Keresztény Nemzeti Párt is az „igazi demokrácia” mellett állt ki, melyben az „egyenlő érvényesülés lehetőségét kívánja biztosítani” mindenkinek. Az Országos Kisgazda és Földműves Párt (Nagyatádi Szabó István) október 12-i programjában szintúgy képviselőválasztói jogot követelt „minden

24 évét betöltött magyar honos férfinak és minden írni-olvasni tudó 24 évét betöltött magyar honos nőnek”. Belevették még programjukba, hogy a kerületi beosztás legyen „aránylagos” és „igazságos”.³⁹

Megállapítható, hogy 1919 őszén a politikai kontextusban a választójogot a pártok többsége széles alapon, titkosan és egyenlően, sőt a nőkre is kiterjedően képzelte el. Ezen pártok korábbi, Monarchia időszakában létrejött elődei már ezt képviselték. A tömegesedő pártok (melyek bázisát a polgárság, a munkásság, az iparosok, földművesek és kiskgazdák adták) nehezen tudtak volna másfajta rendszert támogatni. Saját politikai erejüket a tömegek adták, akik képviselőtét programjukban elvállalták.⁴⁰ Az antant „nyomásgyakorlása” csak erősítette, hogy ezen az alapon kell továbbmenni.⁴¹ Egyszerűsleg legitimációval rendelkező rendszerrel kívánták megkötni a békeszerződést, „el kívánták kerülni, hogy jelentős politikai erő maradjon kívül az új hatalmi szerkezetből, aki később erre hivatkozva hirdeti meg tagadó politikáját a diktátummal szemben”.⁴² Ennek ellenére az 1920-as választások után kialakult közjogi vitákban előszeretettel érveltek azzal, hogy az új választási keretrendszer csak az antant nyomására született meg, ráoktrojálták az országra.

A közjogi vita először inkább legitimista beállítottságú jogtudósok között bontakozott ki, és leginkább a nemzetgyűlés törvényességét érintette. Szerintük 1919 őszén a régi országgyűlést kellett volna legalább annyi időre összehívni, hogy törvényt alkosson az új törvényhozásról (annak megválasztásáról és mandátumáról), de ezt a kísérletet, sem az antant, sem a baloldali és kiskgazda pártok nem fogadták el. Az 1920. február 27-én elfogadott alkotmányosságot helyreállító törvény törvényesítette az augusztus 7. utáni rendeleteket, és magát a nemzetgyűlést. De sokan továbbra is csak szükségjogi alapon voltak hajlandók elfogadni a testületet, és az azt megválasztó rendszert.⁴³ Az államforma kérdése is rendezésre került, a nemzetgyűlés az államfői tisztség ideiglenes ellátására kormányzót választott, aki csak korlátozottan gyakorolhatta az uralkodói felségjogokat. Sokan érveltek azzal, hogy a nemzetgyűlés intézménye nem része a magyar jogi hagyománynak, egy idegen test, amely megszakítja a jogfolytonosságot. Ezért is merült fel, hogy működése nem tekinthető törvényesnek.⁴⁴ Ebből is következett az, hogy a megválasztását szabályozó rendszert nem lehet alkalmazni, mikor az állam visszatér a jogfolytonossághoz.

4. Politikai körülmények átrendeződése

Az 1920-as januári választások után megindult a Keresztény Nemzeti Egység Pártjának a szétesése, a különböző frakciók között egyre élesebb ellentét alakult ki, majd 1920. április 13-án Friedrich és hat társa kilépett, és újra megalakította a KNP-t.⁴⁵ 1920 tavaszától egyre többen voltak azon a véleményen, hogy a politikai helyzet stabilizálása érdekében a két nagy pártnak valamilyen formában egyesülni kellene. Ezzel egy „erős” kormányzópártot hoznának létre. Meg is alakult 1920 nyarán a kisközgazdából és KNEP maradékából az egyesült párt Prohászka Ottokár elnökségével. A két párt ellentéte viszont túl erős volt még ekkor, és hiányzott egy erőskezű pártvezér. Ez a „pártszövetség” a márciusi királyvisszatérési kísérlet után fel is bomlott. Bethlennek a stabil kormányzáshoz szüksége volt egy erős és egységes kormányzópártra, először a döntően legitimista beállítottságú KNEP maradékára, a disszidensekre és a kisközgazdából agrárius frakciójára szeretett volna építeni. Ezt a királypuccs kísérletig nem sikerült tető alá hoznia, azt követően a kisközgazdák mereven elzárkóztak, hogy bármilyen közös formációt alakítsanak ki a karlistákkal. A legitimista csoportok sem voltak hajlandók a továbbiakban együttműködni a kormányfővel.⁴⁶

Bár 1919 őszétől kezdve több lépés történt az ország konszolidálására, több kérdést részben (földreform) vagy egyáltalán nem (választójog, felsőház) sikerült rendezni. Már az 1921 tavaszi kormányalakításkor felmerült, hogy a belügyi tárca élére olyan valaki kerüljön, aki rendelkezik közigazgatási ismeretekkel, és elő tudja készíteni a közigazgatási reformot, és az új választójogi törvényt.⁴⁷ Bethlen kormány alakítása után egyre inkább nőtt annak a valószínűsége, hogy a szavazati jog valamilyen formában szűkülni fog. Giesswein Sándor keresztényszocialista politikus érvelt azzal, hogy azoktól, akik már egyszer gyakorolták a választójogot, nem lehet elvenni ezt a jogot, Giesswein a szerzett jog (ius quæsitum) fogalmát szerette volna kiterjeszteni a választójogra.⁴⁸ Gaál Endre nemzetgyűlési vitájában azzal érvel, hogy a Friedrich-féle választójog nem maradhat, mivel „melegágya a demagógiának”, ez szerinte leginkább a nőket érinti, és náluk szigorú műveltségi cenzust kellene bevezetni.⁴⁹ Ezt követően a választójog kérdése egy rövid időre kikerült a figyelem középpontjából.

Bethlen 1921. november végén újra kormányalakítási megbízást kapott, a választójog rendezésének a kérdése újra terítékre került. Bethlen elmondta, hogy „a Friedrich-féle rendeletet szerencsétlennek tartja, és annak fenntartásához nem járulhat hozzá. Arany középutat akar a Friedrich-féle rendelet és az 1918-as Wekerle-féle törvény között”. A decem-

ber 7-i kormány bemutatkozáskor ezt annyival egészítette ki, hogy „a Friedrich-féle választójog nem jó, s ez újra süllyedéshez viszi a nemzet hajóját”. Bethlen lassan irányt váltott, és 1921. decemberétől a kisgazdapárt felé fordult, hogy rájuk építse fel az új pártot.⁵⁰

Friedrich 1921 folyamán leginkább a Tisza-ügyhöz kapcsolódóan kapott figyelmet, egészen július 10-ig, amikor is a királyi ügyészség visszavonta a vádat.⁵¹ A pártja is ünnepelte a pártvezér felszabadulását az eljárás súlya alól.⁵² Friedrich újra komolyabban be tudott kapcsolódni a politikai eseményekbe. Augusztusban egy ellenállócsoportot szervezett. Velük vett részt a nyugatmagyarországi harcokban, 1921 szeptember-októberében Kismarton környékén. Októberben IV. Károly puccskísérlate után letartóztatták (függetlenül a többi legitimista politikustól) ezzel többekkel együtt az ő mentelmi jogát is megsértették.⁵³

Friedrich István is érzékelhette annak a veszélyét, hogy egy új „monstre”-párt van készülőben, melynek létrejötte esetén tovább csökkennek a lehetőségei. Ezért is térhetett ki 1921. december 9-i felszólalásában – ebben azt szerette volna elhárítani, hogy a magyarországi terrorhoz bármi köze lenne –, hogy Nagyatádi Szabó István kisgazda vezért „vattába akarták kötni és a másvilágra küldeni. Én voltam, aki megmentette az életét. [...] A kisgazdák nagy megdöbbenéssel fogadják ezt a megjegyzést és Nagyatádira néznek, aki igenlően int. Mintha nem akarnának hinni a szemeiknek.”⁵⁴ Párhuzamosan ezzel Nagyatádiék is újra erősebben támadták a kormányt, koalíción belülről. A Kisgazdában (a Nagyatádi vezette agrárdemokrata csoport párthetilapja) megjelent vezércikkben az új kormány alkotmányos megalapozottságát vonták kétségbe, és Bethlent önkényuralmi tendenciákkal vádolták meg. Szerintük úgy lehet új kormányzópártot alakítani, hogy a képviselőház feloszlik, új választások lesznek, és majd kiderül, hogy ott ki szerzi meg a nép bizalmát.⁵⁵ Bethlennek idővel sikerült úrrá lenni a helyzeten, ebben nagyban segítette a szociáldemokratákkal való megegyezés, és a sikeres soproni népszavazás. Bethlennek februárban meg tudott egyezni a kisgazdákkal, létrejött az egységes párt. A párt vezetésében a Bethlen és hívei mellett bekerültek, a Nagyatádi vezette agrárdemokraták, és a Gömbös Gyula vezette fajvédők közül is. A következő hetekben csatlakozott még több volt munkapártiakból álló csoportosulás is.⁵⁶

1921–22 fordulóján a Bethlen-féle egységes kormányzópárt alakulása mellett a kereszténypártokban is komoly mozgolódás indult meg, a KNEP maradékának helyzete egyre bizonytalanabb volt. Január 2-án pártértekezletet tartottak, ahol megállapították, hogy a kormány választójogi rendeletének megismeréséig nem határoznak a vele „szemben követendő magatartásról”. Ezen kívül szembesültek azzal a problémával,

hogy Apponyi Albert nem vállalta el a párt vezetését.⁵⁷ A kereszténypárt elnökségéről gróf ifj. Andrássy Gyula is lemondott január elején.⁵⁸ Híveivel együtt Friedrich pártjába vonult át, az új párt – Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt, másnéven Andrássy-Friedrich Párt – 1922. január 14-én alakult meg.⁵⁹ Ezzel egy 30 tagúparlamentari legitimista frakció jött létre, mely a nemzetgyűlés legerősebb ellenzéki csoportosulása volt.

Friedrich István ellenezte a választójogtervezett szűkítését és esetleges részben nyílttá tételét. Ellenzéki politikustársaihoz hasonlóan azzal érvelt, hogy az 1920. évi I. tv. törvényesítette az ő választójogi rendeletét, tehát nyugodtan lehetett volna azt alkalmazni. Véleménye szerint az egész „reform” mögött nem húzódott meg más, mint Bethlen hatalompolitikai szempontjai, hogy politikai ellenfeleit ellehetetlenítse.⁶⁰ Friedrich a nemzetgyűlés egyik utolsó ülésén kifejtette, hogy osztja Rakovszky István véleményét, hogy a kormány, ha az általa beterjesztett választójogi törvényjavaslatot nem fogadja el, akkor akár államcsínyre is hajlandó.⁶¹ Ezen a véleményen volt Rassay Károly is, aki visszaemlékezéseiben is egyértelmű puccsként írta le Bethlenék tettét, aminek érdekében, még saját pártjukkal is obstrukciót indítottak saját maguk ellen.⁶²

Az 1921. október–novemberi Új Magyar Szemlében több politikai helyzetelemzés jelent meg. Polner Ödön Bethlen nézőpontját erősítette. A koncentrációs kormányzást a külföld erőltette Magyarországra, ezek a koalíciós kormányok egyre működésképtelenebbek. A két szövetséges párt érdekellentéte és féltékenysége ellehetetlenítette a kormányzást. Polner szerint az eddigi módszerek, melyek a két nagy pártból kívántak egy egységes kormányzópártot szervezni, nem voltak működőképesek, ezért kell továbbra is fenntartani a koalíciós kormányzást.⁶³ Ajtay Józsefnek ugyanebben a számban a választójoggal kapcsolatban jelent meg cikke, melyben végig nézte a választójog alakulásának történetét, és végül arra a megállapításra jutott, hogy: „Az elmondottakból világosan kitűnik, hogy a nyers általános választójog mellett a középső és felső réteg szavazatának hatását a mindenütt bekövetkező majorizálás teljes megsemmisüléssel fenyegeti, és nem marad számukra más, mint az alsóbb osztályokra való hatás teljesen kétes értékűnek bizonyult reménye. Ennek következtében a nemzet legértékesebb, az állami élet irányításában a legtöbb tudással és belátással bíró elemei rendszerint kénytelenek a politikai élettől teljesen visszavonulni (lásd Franciaországot) és átengedni a tért a szervezett munkásoknak, a szélső áramlatoknak és a népszenvédélyeire spekuláló üzletszerű politikusoknak”. Szerinte a „kellő politikai tudással és képzettséggel, államférfíúi széles látókörrrel” bíró

egyéneknek kell az állam hajóját irányítania. Viszont ezt Ajtay szerint össze kell egyeztetni azzal az általános igénnyel, hogy a választójogot fokozatosan ki kell terjeszteni, ezért egy összetettebb (közvetett elemeket) választási rendszer bevezetését javasolta.⁶⁴ Bethlen úgy fogalmazta meg, hogy „a valódi demokrácia vezető szerepet biztosít a tanult, kultúrált elemeknek. minden politikai rendszer, amely megpróbálja tagadni ezt az elvet, nem érdemli meg a demokratikus címkét, mert akkor pusztán a demagógiát szítja, és a csöcselék uralmát [...]. A demokrácia csakis a gazdag, jól felépített és magas kultúrájú országokhoz illő politikai forma [...] Azokban az országokban, ahol ezek a feltételek hiányoznak [...] a demokrácia durva politikai konfliktussá degenerálódik, mert a teljes szólásszabadság és gyülekezési szabadság nagyhatalmú eszközök, amelyekkel félre lehet vezetni a tömegeket”. Ezen kívül Bethlen szerint a titkos szavazás „nem fér össze a magyar nép jellemével”.⁶⁵ Bethlen sokadszor kinyilvánította álláspontját a kérdésben, 1922. január 23-án: „sem a Friedrich-féle sem az 1918-iki választójogot nem tartom alkalmasnak arra, hogy általános választások ezen az alapon megtartassanak”, az előbbi azért, „mert bizonyos külbefolyások alatt jött létre”.⁶⁶

Bethlen szeretne volna minél hamarabb stabilizálnia a politikai bázisát, ebben az egyik legkomolyabb akadály az volt, hogy lehetett többféleképpen értelmezni az 1920. évi I. tc.-et, de 13. §-ban egyértelműen benne van, hogyha fel kell oszlatni a házat, akkor vagy az új törvény alapján, ha ilyen nem sikerült elfogadni, akkor „a jelenlegi nemzetgyűlés összeülése alapul szolgált választójog alapján”, kell kiírni az új választásokat. Bethlen ezt az utóbbit mindenképp szeretne volna elkerülni. Azt is be kellett mutatnia, hogy ő mindent megtett, ezért január végére elkészítette az új választójogi törvény tervezetét.⁶⁷ Melyet január 24-én terjesztett a minisztertanács elé Klebelsberg Kunó. A belügyminiszter először a különböző technikai változtatásokat ismertette, például a csonka kerületek miatt szükséges újraosztást. Majd elkezdte részletezni: „Maga a választójogi tervezet a volt Friedrich-féle választójogi rendelet és a régi választójogi törvény között a középutat foglalja el”. Szerinte a Friedrich-féle rendelet túl demokratikus, túl nagy jogkiterjesztést jelent a korábbi szabályozáshoz képest. Hozzáfűzte: „Az ország organizmusa ma kétségkívül beteg és egy szélsőséges választójognak az inagurálása a mostani beteg állapotokat csak még jobban elrontaná”. A javaslata szerint a Friedrich-féle választójoghoz képest csak kismértékű körülbelül 800 ezer fővel csökkentenék a jogosultak körét, „az országnak 2 109 000 választója lesz”. Ezzel lehetne elérni a konszolidációt. A titkosság kérdésében kifejtette, hogy „a községekben feltétlenül híve a nyílt szavazásnak”. A javaslat szerint aktív választójoga lenne minden férfinak, aki 10 év óta

magyar állampolgár, 2 év óta állandó lakhelye van, 24 évet betöltötte és elemi iskola négy osztályát elvégezte. Nőknél 10 év állampolgárságot, 2 év helyben lakást, és a 30. életév betöltését és ezenkívül legalább három gyermek anyjának kellett lenni vagy önálló keresettel kellett rendelkezni, vagy e helyett elvégezte a középiskola felső osztályait, vagy felső iskolát végzett férfi felesége.⁶⁸ A férfiaknál a háborús szolgálat mentességet ad az életkori követelmények alól. A miniszterek először a nők választójogának kérdését járták körbe, a kultuszminiszter szerint azzal, hogy a három gyermek vállalásához kötik az anyák szavazati jogát, azzal hatékonyan felléphetnének az egyke problémájával szemben. Majd a belügyminiszter Budapest és vidéke lajstromos kerületté alakítását terjesztette elő, amit vita nélkül fogadtak el. Ezt követte a szavazás módjának kérdése, Bethlen újra a nyíltság mellett érvelt. A kisközségek ragaszkodtak ennek fenntartásához, mivel ez rájuk „valóságos veszedelmet jelentene”. A miniszterelnök a falusi nincstelenek politikai ébredésének veszélyével próbálta a kisközségeket a nyíltság elfogadásáról meggyőzni. A kormányzó támogatásától tették függővé a kérdést végül.⁶⁹ Ezt követően terjesztették a nemzetgyűlés elé, ahol előbb két hétig bizottsági tárgyalás alá került a javaslat, majd február 11-én került a ház elé.⁷⁰

Az ellenzék élesen bírálta a kormány által beterjesztett javaslatot, annak a módosítását vagy a Friedrich-féle rendelet alkalmazását szerette volna elérni.⁷¹ Friedrich István január 24-én fejtette ki véleményét a választójogi törvényjavaslatról, felidézte, hogy 1919 őszén Bethlen is titkos kabinet tag volt, és „akkor nagyon sürgősnek és fontosnak tartotta, hogy a jogkiterjesztés ilyen mértékben történjék meg. Ha ez az általános választójog a község bukása után, tehát egy hatalmas evolúció idején, egy ellenforradalom lezajlása után megnyugtató volt és jó volt arra, hogy annak alapján a konstituante összeülhessen [...] ha az óta csakugyan konszolidálódtunk”. Nem tartja jó megoldásnak, hogyha az elégedetlenséget megfosztják választójoguktól, kizárják őket a politikai véleménynyilvánítás lehetőségeiből. E mellett komoly problémának tartotta a kormány gyűlekezési szigorításait, mely szerint „minden népgyűlést csak zárt vagy bekerített helyen, a rendőrhatalom előzetes engedélye alapján lehet megtartani.” Ha a rendőrhatalom képviselője azt látja, hogy a napi-rendet nem tartják be, vagy szerinte az állami és társadalmi rend ellen izgatnak, akkor figyelmeztetni kell a szónokot, sőt esetlegesen fel is oszlathatja a gyűlést.⁷² Miközben a miniszterelnök ígéretei között szerepelt a gyűlekezési rendelkezések enyhítése, és terítéken volt a földreform kérdése, melyet sokak szerint nem megfelelően hajtottak végre.

Február 11-én Karafiáth Jenő igazságügyi államtitkár érdekesen érvelt a törvény egyik legvitatottabb pontja mellett: „a titkosság minden-

képpen ellentétben van a társadalom felfogásával, szokásával, erkölcsi érzésével s szabad országokban az egész politikai élet a nyilvánosságon alapul. [...] A titkosság megállapítása azért is hátrányos, mert komoly, tisztességes eljárást a nyilvánosság biztosítja mindig és mindenben legjobban. [...] Még egy nagy hátránya van a titkos szavazásnak, az, hogy a választási visszaéléseket is nehéz kideríteni, mert nem tudni, hogy a választó kire szavazott.”⁷³ Az ellenzék általánosan elutasította ezt, kiálltak a szavazás titkos módjának fenntartása mellett. Friedrich támogatta Grieger Miklós véleményét: „Aki azt akarja, hogy a gazdaságilag gyöngék lelkiismeretük szerint adhassák le szavazatukat, aki azt akarja, hogy a választás ne legyen lélekvásárlás, hogy a választások lefolyása nyugodt és méltóságteljes legyen; aki azt akarja, hogy a választások nyomán az amúgy is bomladozó társadalomban ne lépjenek fel ellenségeskedések, aki azt akarja, hogy a jövő nemzeti gyűlés a magyar nemzet politikai közvéleményének hű tükré legyen, az feltétlenül a titkos választásnak híve”.⁷⁴ Végül a nemzetgyűlésben semelyik álláspont nem tudott többségbe kerülni, február 16-án a nélkül fejezte be működését az első nemzetgyűlés, hogy szavazni tudott volna a beterjesztett törvényről.

5. Új választójogi rendelet

A nemzetgyűlés anélkül oszlott fel, hogy elfogadta volna a belügyminiszter által beterjesztett választójogi törvényt. Az továbbra is kérdéses maradt, hogy ebben a helyzetben melyik választójogi szabályozást lehet érvényesnek tekinteni. A Wekerle-féle 1918. évi XVII. törvénycikket,⁷⁵ a Friedrich-féle rendeletet (5984/1919. M.E. számú rendelet), vagy az új választójogi rendelet alapján tartsanak választásokat. Bethlen, hogy megválaszolja ezt a kérdést⁷⁶ és hogy áthidalja az alkotmányjogi problémákat, egy 1891-es törvényre (1891. évi XVII. tc.)⁷⁷ hivatkozva alkotmányjogi értekezletet hivatott egybe az államfővel.

Az alkotmányjogi értekezletre 1922. február 21-én került sor, a kormányzó budai királyi várpalotában található rezidenciáján. Az előadások jelentős része szerint, az 1920. évi I. tc.-et elfogadó nemzetgyűlés csak saját helyzetét törvényesítette az alkotmányos rend helyreállítását szabályozó törvénnyel.⁷⁸ A törvény 10. §-ával pedig megadta a lehetőséget, hogy az azt megelőző félévben elfogadott rendeleteket módosíthassa, vagy eltörölje, de volt egy fontos kitétel, a törvényhozás hatáskörébe tartozó ügyeknél, hogy ha ilyenek módosítása merül fel, akkor azt csak a nemzetgyűlésen keresztül lehet megtenni.⁷⁹ Erre Bethlen a törvényjavaslat beterjesztésével kísérletet is tett, nem rajta múlt, hogy nem sikerült

elfogadni. Az ankét résztvevőinek szakvéleménye támogatta a kormány terveit, egy új rendelettel szabályozza a kérdést.

Bethlen 1922. március 2-án adta ki rendeletét (1922. évi 2.200. M.E. számú rendelet) mely részletesen szabályozta a választójogot és a választás módját. Minden 24 év feletti, 10 év magyar állampolgársággal rendelkező, 2 éve helyben lakó, 4 elemivel rendelkező férfi választójogot kapott (kedvezményben részesült, aki felsőfokú végzettséggel rendelkezett vagy rendelkezett vitézségi érmekkel vagy Károly-csapatkereszttel). Nőknél nagyobb mértékű lett a szigorítás, legalább 30 évesnek kellett lenniük, 10 év magyar állampolgársággal, 2 év óta helyben lakással, és az elemi népiskola hatodik osztályával kellett rendelkezniük. Kivételt jelentett, ha rendelkeztek felsőfokú végzettséggel, vagy három gyermek édesanyjai voltak, vagy ha rendelkeztek saját jövedelemmel. A szavazás mindenhol előszóval történt, kivétel a törvényhatósági városokban (Budapest, Győr, Debrecen, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Miskolc, Szeged, Pécs). Budapest és környéke lajstromos (listás) kerület lett.

Friedrich március elején nyilatkozott is a rendeletről. Kijelentette, hogy tudta, hogy Bethlenék nem fogják vállalni az alkotmányos utat, nem merik majd megmérettetni magukat a választók előtt. Az ellenzéknek elszánt harcot kell folytatnia ezzel a rezsimmel szemben.⁸⁰

A választási kampányt a kormány többször igyekezett fékezni, például IV. Károly április 1-jei halála után, a 18 napos nemzeti gyász alatt minden politikai népgyűlést betiltottak. Az ellenzék csak a sajtóban tudott az erzsébetvárosi merényletre (április 3.) reagálni. Az újraindult a kampányban az ellenzéknek nem volt egyszerű dolga, a hatóságok sokszor korlátozták működési lehetőségeiket.⁸¹ A választásokat május végén, június elején tartották meg, a mandátumok kétharmada már ekkor eldőlt, a maradék esetében pótválasztásokat kellett tartani.

6. Összegzés

Az 1922-es választásokon a Bethlen vezette „egységes párt” győzelmet aratott. A nyílt kerületekből 133 mandátumot szerzett, a titkos egyéniből 6-ot, egyéni listásból 1-et. A választókerületek egy jelentős részében egyhangú jelölés (23) lett, a kormánypárti jelöltnek nem lett ellenfele. Az új választási keretrendszer sikeresen teljesített. Friedrich és Andrássy pártja bár bekerült az új nemzetgyűlésbe is, csak 11 mandátumot szereztek. A legerősebb ellenzéki frakció a szociáldemokratáké lett, 25 mandátummal.⁸²

Nyugaton is érzékelték a szavazás jelentőségét, az „Alkotmányozó Gyűlés” (Constituent Assembly) nem volt képes teljesíteni a feladatát

(államforma kérdésének rendezése), ezért a megalakuló „Nemzet Gyűlés”-nek (National Assembly) kell most teljesíteni azokat. Megállapította még a cikk írója, hogy bár Bethlen István miniszterelnök jelentős győzelmet aratott, de a kormányzópárt különböző frakcióit („úgynevezett köztársaságiak, liberálisok, különböző reakciók és agráriusok”) szinte lehetetlen egyben tartani. Az ellenzék vezető erői között, monarchisták és szociáldemokraták között szerintem nem lehet megegyezés. Remélte, hogy az új nemzetgyűlés frakció képesek lesz a megegyezésre, és egy erős és igazságos⁸³ kormányt fognak létrehozni Magyarország számára.

Bethlen sikeresen végigvitte, amit elképzelt, új kormányzópártot alakított ki, megreformálta a választási rendszert, stabilizálta politikai pozícióit. Kialakította a „Bethlen-rendszer” fékek és ellensúlyok rendszerének első elemeit. Később ehhez jött még többek közt a földreform megvalósítása és a felsőház reformja. Ezek után már elkezdhetette megvalósítani hosszabb távú elképzeléseit.

A választójognak ez az újraszabályozása egészen 1938-ig meghatározta a magyar politikai rendszer működését. Már a korszakban is sokan feltették a kérdést, hogy például a Nagyatádi vezette kiskgazdák miért nem szálltak ténylegesen szembe a változással. Többek szerint ez az Esküdtüggyel való fenyegetésnek volt köszönhető. Mások szerint a „csizmások” vezére két dolog miatt egyezhetett bele a választójog szűkítésébe és részben nyíltá tételébe. Egyrészt a szűkítés leginkább a nőket érintette (több mint 70%-uk vesztette el szavazati jogát), és ez inkább érintette a keresztény és legitimista pártokat, másrészt a földbirtokreform megvalósítását szerette volna biztosítani.⁸⁴

Friedrich az elkövetkező években többször kritizálta az új választójogi rendszert. Új pártja, a Keresztény Ellenzék szerveződésekor kiadott röpiratában is többször kitért a kérdésre. „Ellenzéki szervezkedés nélkül nincsenek választások, csak kinevezett képviselők”,⁸⁵ ezen kívül Friedrich szerint amíg, nem lesznek újra titkosak a választások, addig a parlament légüres tér, a nyílt szavazás újra alattvalókat csinált a polgárokból. A rendszer egyetlen értéke a stabilitás, mely egy pártmonopóliumra lett felépítve.⁸⁶ Friedrich István és pártja végig kitartott a titkos és minél jobban kiterjesztett választójog, és a közélet demokratizálása mellett.

JEGYZETEK

1. Rendeletek Tára (1922): A m. kir. minisztérium 1922. évi 2.200. M.E. számú rendelete. az 1922.évben összeülő nemzetgyűlés tagjainak választásáról. In: https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1922/?pg=43&layout=s&query=v%C3%A1laszt%C3%B3jog (letöltés: 2017. december 21.) Ezen kívül még hét rendelet szabályozta a különböző részletkérdéseket.
2. Az 1925. évi XXXVI. törvény gyakorlatilag törvényerőre emelte az 1922-es rendeletet. In.: Hubai László (2001): Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000. I. kötet. Napvilág Kiadó, Budapest. 39. old.
3. Ottlik László (1929): Diktatúra és demokrácia. Társadalomtudományi Füzetek 11. Magyar Társadalomtudományi Társaság, Pécs. 24. old.
4. Sz. n.. (1934): A Keresztény Nemzeti Szolidaritási Mozgalom. A Friedrich-párt Székesfehérváron. (Előre, 1934. július 14. 5. old.
5. Sz. n.(1914): Károlyiék diadalútja Amerikában. Pesti Napló, 1914. július 17. 2. old.,
6. Sz. n. (1917): A függetlenségi párt nagygyűlése. Rákos és Cinkota környéke, 1917. július 10. 1–2. old.
7. Sz. n. (1918): A politika eseményei. Választási mozgalmak. Pesti Napló 1918. június 20. 4. old.
8. A járási fősztolgabíró nem engedélyezte egyik választási gyűlésének megtartását, arra hivatkozva, hogy „nem volt három választó, aki bejelentette volna”. (In. Tolnavármegye és a Közérdek 1918. június 27. 3. old.), Dunaföldvári programbeszédében a nemzeti függetlenséggel és választójoggal foglalkozott. (In.: Sz. n. (1918): A politikai helyzet. A paksi választás. Magyarország 1918. június 22. 2. old.)
9. A párizsi békekonferencia is ezt várta el. Ezzel kívánta megteremteni a békeszerződés legitimitását. (In.: Ádám Magda–Ormos Mária (Szerk.) (2004): Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről. 1919–1920. Akadémiai Kiadó, Budapest. 64. old. „Véleményünk szerint az általános választójog alapján és titkos szavazással választott nemzetgyűlés összehívása minden megnyugtató megoldáshoz és tartós békéhez vezető út első és megkerülhetetlen állomása”)
10. Például Pethő Sándor felidézte, hogy Bethlen 1918 tavaszán gróf Andrássy Gyulával vívott komoly vitát a választójogi bizottságban, ahol a későbbi miniszterelnök a választójogot magyar nyelven való írni és olvasni tudáshoz kötötte volna. Pethő azért bírálta itt Bethlent, mert szerinte ez volt az utolsó lehetőség, hogy „a radikális irányt és fejlődés gondolatát hozzákapcsolja a történelmi pártokhoz”. (In.: Závodszy Géza (2005): A Magyar Capitoliumon. Pethő Sándor válogatott publicisztikája. Akadémiai Kiadó, Budapest. 147. old.)
11. Gerő András (2017²): Az elsőprő kisebbség. Népképviselő a Monarchia Magyarországon. Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest. 74. old.

12. Uo. 107–108. old.
13. Az Országos 48-as Párt programja (Madarász József, Irányi Dániel). 1872. január 21. In.: Mérei Gyula–Pölöskei Ferenc (Szerk.) (2003): Magyarországi pártprogramok 1867–1919. Magyarországi pártprogramok I., ELTE – Eötvös Kiadó, Budapest. 100. old.
14. Varga Lajos (1999²): Országgyűlési választások a dualizmus korában. In.: Földes György–Hubai László. Parlamenti választások Magyarországon. 1920–1998. Napvilág kiadó, Budapest. 17–47. old.
15. A magyar területek több mint kétharmadán kormánypárti jelölt nem tudott nyerni. In.: Gerő András (2017): 388. old. A választókerületek politikai karaktere a dualizmus kori Magyarországon (Térképmelléklet).
16. Varga Lajos (2004): Kormányok, pártok és választójog Magyarországon 1916–1918. Napvilág Kiadó, Budapest. 16. old.
17. Uo. 18. old.
18. A párt Cinkotai szervezetének egyik vezetője volt Friedrich István, a helyi pártlapot (Cinkota és környéke) is ő adta ki, és szerkesztette.
19. De tartott attól, hogy a politikai rend ettől csak destabilizálódik. „Attól félt, hogy ha a „nyers tömegeket”, a műveletlen népet elárasztják ígérekkel és csak a „népámítók” számára kihasználható politikai jogokkal, akkor az integrálatlan magyar társadalom szétesik”. In.: Tökéczki László (2000): Tisza István eszméi, politikai arca. Kairosz Kiadó, Budapest. 133. old.
20. Választójog bonyolultságát és különböző felmerülő akadályokat (külön írásvizsgát kell tenni) többen kritizálták, pl.: Zigány Zoltán (1913): A Tisza-féle általános választójog. Huszadik Század. (1913) 1. szám. 43–75. old., Sz. n. (1914): Nem jelentkeznek a jogi írásvizsgára. Magyarország. 1914. május 14. 2. old.
21. Friedrich István (é. n.): Uri osztály. 1916. január 12., Uő: Mit várhatunk? 1913. január 19. In: Friedrich István (é. n.): Néhány vezércikk a „Cinkota és környéke hetilapból”. Rákosszentmihályi Községi Nyomda, Rákosszentmihály. 14–16. old.
22. Friedrich István (é. n.): Általános sztrájk. 1913. március 2. In: Friedrich István (é. n.): 19.
23. Budapest Főváros Levéltára V. 704.a – 5. kötet Cinkota nagyközség iratai. Képviselőtestületi iratok (1913.01.08.-12.19.) 163. fol., Sz. n. (1916): Cinkotai virilisták. Cinkota és Rákos környéke. 1916. február 20. 2. old.
24. Sz. n. (1916): Községi választások. Cinkota és Rákos környéke 1916. január 10. 2. old. Friedrich személyesen kritizálta a képviselőtestület szerdai ülésén napirend előtti felszólalásában, hogy a községi bírót és az előjárókat „suba alatti paktum”-nak köszönhetően választották meg egyhangúlag.
25. Varga Lajos (2004): 28–42. old.
26. Sz. n. (1917): Kerületünk ellenzéki nagygyűlése. Cinkota és Rákos környéke. 1917. június 20. 1. Ugyanezen a lapon írtak Pest-vármegye „reakciós” határozatáról, mely elutasította a jogkiterjesztést.
27. Vázsonyi Vilmos tárca nélküli választójog ügyi miniszterré lett kinevezve.

28. Sz. n. (2017): A függetlenségi párt nagygyűlése. Cinkota és Rákos környéke. 1917. július 10. 1. A nem sokkal korábban megalakult Esterházy Móric vezette kormányt támogatták ezzel.
29. Kiss Péter (Szerkesztőbizottság. elnöke) (2004): Magyar kormányprogramok 1867–2002. I. kötet. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest. 418–419. old. (1918. május 11. Wekerle Sándor harmadik kormányának bemutatkozása). Az előző kormány megalakulásánál Wekerle nem említette a választójog kérdését.
30. Kovács Alajos (1925): A magyar választójogi reformok számszerű hatása. Magyar Társadalomtudományi Társulat, Budapest. 12. old. Vázsonyi tervezete szerint majdnem 2,1 millió új választó lett volna (ebből 200 ezer nő). Az elfogadott törvénybe a nők már nem kerültek bele. Visszahozta a hat elemi elvégzésének megkövetelését (ami sok helyen már csak fizikailag és képtelenség volt). Így végül csak fele annyi új választásra jogosult lett.
31. Sz. n. (1918): A politika országútjáról. Magyarország új földbirtok politikája. Nép 1918. augusztus 1. 2. old.
32. Salamon Konrád (2001): Nemzeti önpusztítás 1918–1920. Forradalom-proletárdiktatúra-ellenforradalom. Korona Kiadó, Budapest. 78. old.
33. Miniszterelnökségéről lásd Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919–1924. Attraktor. Máriabesnyő. 9–12. old.
34. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K27 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1919. 08. 14. 7–8. old. Tanácskormány LXIX. sz. rendeletének (tanítók propagandában való részvételre kötelezése) hatályon kívül helyezése.
35. MNL OL K27 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1919. 08. 21. 20–21. old.
36. MNL OL K27 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1919. 08. 29. 9–10. old.
37. Hubai László (2001): Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000. I. kötet. Napvilág Kiadó, Budapest. 19. old. Ezen kívül eltöröltek minden vagyoni cenzust, hat év magyar állampolgárság mellett mindössze a községenkénti féléves egy helyben lakást követelték meg. Korhatár alól felmentést jelentett a 12 heti frontszolgálat.
38. Mindegyik párt tagja lett a Keresztény Blokknak, és keresztény pártok és az agrárpártok is fuzionáltak egymással.
39. Gergely Jenő–Glatz Ferenc–Pölöskei Ferenc (Szerk.) (1991): Magyarországi pártprogramok 1919–1944. Politikai pártok programjai Magyarországon 1867–1980. Kossuth könyvkiadó, Budapest. 13. old., 23. old., 33. old., 35. old.
40. Még a nagybirtokos agrárius irányítású Egyesült Földműves és Kisgazdapárt is kénytelen volt ezt képviselni.
41. A Huszár Károly vezette „koncentrációs” (koalíciós) kormány megalakítása után, George Clerk antantmegbízott átadta békekonferencia elismerését, ebben is szerepelt, hogy „általános választójog alapján megtartandó szabad, titkos, igazságos és demokratikus választás”. In.: Ádám Magda – Ormos Mária (Szerk.) (2004): 154–155. old.
42. Guóth Emil (2009): Trianontól Bécsig. A Horthy-korszak parlamentarizmusa a történelmi kihívások és a felelős politikusi döntések tükrében (1919–1939). Aposztróf, Budapest. 57. old.

43. Uo. 76. old.
44. Uo. 72–80. old.
45. Friedrichék távozása után folytatódtak a kilépések. 14 kilépő 8 kispap disszidenssel és egy függetlennel alakította meg az Egyesült Keresztény Nemzeti Kispap és Földműves Pártot 1920. május 17.-én. A párt vezetői Klebelsberg Kunó és Teleki Pál grófok.
46. Romsics Ignác (2005²): Bethlen István. Politikai életrajz. Osiris Kiadó, Budapest. 205–207. old. Egészen a királypucsig ráadásul Bethlen a kispap-párt felbomlására is törekedett (könnyebb legyen bevonni az agráriusokat az új egységes pártba), erre kívánta például felhasználni az Esküdt-ügyet is.
47. Sz. n. (1921): Kormányválság helyett miniszterválság. 8 órai újság, 1921. április 9. 3. old.
48. Sz. n. (1921): Apponyi Albert a választójog megszorítását követeli. 8 órai újság, 1921. május 7. 1. old.
49. Sz. n. (1921): A költségvetés vitája. (Budapesti Hírlap, 1921. május 11. 2. old.
50. A kispapok többször kijelentették, hogy vállalnák a kormányzópárt alapjának szerepét. Természetesen ennek szerették volna megkérni az árát. In.: Guóth Emil (2009): 90. old.
51. „Napok óta megdöbbenéssel látjuk a nyilvános főtárgyaláson semmivé zsugorodni azokat a terhelő vallomások, amelyeket Friedrich elleni vádemelés alapját képezték. [...] A vádnak a terhelő vallomásán felépített terhelő épülete ilyen módon egészen összeomlott, a bizonyítás egész terjedelmében meghiúsult.” Ezért a „Friedrich István ellen emelt vádat elejtem” Jelentette ki dr. Szilassy Pál királyi ügyész. In.: Sz. n. (1921): Az ügyész elejtette a vádat Friedrich ellen. Magyarország. 1921. július 10. 5–6.
52. Sz. n. (1922): Pénteken alakul meg az új Friedrich-párt. Pesti Napló, 1922. január 20. 4. old.
53. Sz. n. (1921): Miért tartoztatták le, és miért bocsátották szabadon Friedrich Istvánt. 8 órai újság, 1921. november 2. 3. old. Sz. n. (1921): Benyújtották a trónfosztó törvényjavaslatot. A nemzetgyűlés mai ülése. 8 órai újság, 1921. november 4. 2–3. old.
54. Sz. n. (1921): Friedrich István a magyarországi terror megteremtéséről. 8 órai újság, 1921. december 10. 3. old.
55. Sipos József (2002): Nagyatádi Szabó István és a kispap-párt kormányzó-párttá bővítése. Századok 2002/5. 992–993. old.
56. Uo. 995–998. old.
57. Sz. n. (1922): A kereszténypárt mégis együtt marad. 8 órai újság. 1922. január 3. 1. old.
58. Sz. n. (1922): Kitéssékelték a kereszténypártból az ellenzéki érzelmű képviselőket. 1922. január 7. 1. old.
59. Sz. n. (1922): 10 legitimista képviselő belépett a Friedrich-pártba. Pesti Napló, 1922. január 15. 1. old.
60. Sz. n. (1921): Friedrich István ünneplése. A Keresztény Nemzeti Párt gyűlése. Pesti Hírlap, 1921. július 12. 2. old.

61. Nemzetgyűlési napló, 1922. február 9. 35–37. old.
62. Politikatörténeti Levéltár, Rassay Károly visszaemlékezése, 265. old.
63. Polner Ödön (1921): Koalíció és egységes kormányzópárt. Új Magyar Szemle (1921) 4. 3–14. old. „Régebbi politikusaink egyik vezéregyénisége felismerte a mai idők e követelményeit és csatlakozott a két főpárt egyikéhez, ahol mondhatjuk, azonnal, szinte magától értetődőleg vezérszerephez jutott.”
64. Ajtay József (1921): A választójogi reform. Új Magyar Szemle (1921) 4. 13–27. old.
65. Cartledge, Bryan (2009): Trianon egy angol személve. Officina Kiadó, Budapest. 135. old.
66. Nemzetgyűlési napló, 1922. január 23. 436. old.
67. Szabó Ágnes (1999): A konszolidáció kezdete. In.: Földes György–Hubai László (1999²): Parlamenti választások Magyarországon 1920–1998. Napvilág Kiadó, Budapest. 86–89. old.
68. A korábbi nemileg nagyrészt kiegyenlített arányt visszább tolta. Azzal az indokkal, hogy a nőket könnyebb befolyásolni. És főként a kereszténypártokra szavaznak e miatt. (Itt hivatkozhattak Lingauer Albin kereszténypárti politikus kijelentéseire. In.: Sz. n. (1921): A keresztény nemzeti egyesülés szerdán dönt. Pesti Hírlap, 1921. november 30. 2. old.)
69. MNL OL K27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1922. január 24. 2–27. old.
70. A nemzetgyűlésnek esélye sem volt elfogadni, mivel február 16-ig szólt a mandátuma, és az esetleges hosszabbításról nem alakult ki konszenzus.
71. Szabó Ágnes (1999): 89–91. old.
72. Nemzetgyűlési napló, 1922. január 24. 476. old. Ezen kívül válaszolt Lovász János: „Csak a nőket kell visszaadni a családnak!” bekiabálására, hogy „Én abban, hogy a nő három vagy öt évben egyszer elmegy szavazni, nem látom, hogy elveszik a családjától.”
73. Nemzetgyűlési napló, 1922. február 11. 83–88. old. Bethlen elgondolása az lehetett, hogy „nyílt voksolás révén a kormányzat könnyebben tudja a választók véleményét befolyásolni”. In.: Püski Levente (2006): A Horthy-rendszer (1919–1945). Pannonica Kiadó, h. n. 104.
74. Nemzetgyűlési napló, 1922. február 15. 176. old.
75. Az 1918-as törvény esetében viszont az a kérdés merült fel, hogy milyen kerületi beosztás alapján, mivel az már nem készült el ehhez a törvényhez.
76. A beterjesztett választójogi törvény el nem fogadása, lehetőséget teremtett Bethlennek, hogy valamilyen úton rendeletként új választójogi rendszert alakíthasson ki. In.: Püski Levente (2006): 99. old.
77. „amely a bírói és ügyészi szervezetek módosításáról szól és a 9. §-ban köteleességévé teszi a főbb bírói és ügyészi méltóságoknak, hogy a törvényhozási, törvénykezési és igazságügyi kérdésekben az igazságügyi miniszter felszólítására véleményt nyilvánítsanak.” In.: Sz. n. (1922): Alkotmányjogi értekezéslet jegyzőkönyve. k. n., Budapest, 1922. 5. old.

78. 1921. évi I. tc. preambuluma: „Alkotmányunk alapelveinek megfelelően az 1919. évi augusztus hó 7. napja óta alakult ideiglenes kormányok a nemzethez fordultak, hogy a nőkre is kiterjedő általános, titkos, egyenlő közvetlen és kötelező választójog alapján válassza meg az akaratának képviselőjére hivatott nemzetgyűlést.” 10. §.: „A nemzetgyűlés az 1919. évi augusztus hó 7. napja óta alkotmányos jogrend és jogbiztonság helyreállítása végett alakult kormányok és tagjaik rendeleteinek érvényességét elismeri; felhatalmazza azonban a minisztériumot, hogy ezeket a rendeleteket a szükséghez képest hatályon kívül helyezhesse, módosíthassa vagy kiegészíthesse. Utasíttatik egyúttal a minisztérium, hogy amennyiben e rendelkezések a törvényhozás hatáskörébe tartozó ügyekre vonatkoznak, mielőbb megfelelő törvényjavaslatokat terjesszen a nemzetgyűlés elé.”
79. Sz. n. (1922): Alkotmányjogi értekezéslet jegyzőkönyve. 9. old.
80. Sz. n. (1922): Friedrich István megígérte az új nemzetgyűlés munkaképességét. Pesti Napló, 1922. március 5. 2. old.
81. Szabó Ágnes (1999²): 94–100. old.
82. Uo. 104. old.
83. Sz. n. (1922): The Hungarian Election. The New York Herald. 1922. június 2. 10. old.
84. Sipos József (2013): Az Egységes Párt és az 1922-es választások előkészítése. Múltunk (2013) 4. 246. old.
85. Friedrich István (1929): Friedrich István: Keresztény Ellenzék. A mai politikai helyzet. A rendszer bűnei. Mi a teendő? k. n., Budapest. 2–3. old. Hozzátette még: „Budapesten és a törvényhatósági jogú városokban már érettnak találták a magyart. [...] Ha a városi ember vidékre költözködik, éretlen lesz, ha a vidéki a városba kerül, megéri.”
86. Friedrich István (1931): Vádat emelek a dicsőségesen uralkodó rendszer ellen! k. n., Budapest. 3–13. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára V. 704.a – 5. kötet Cinkota nagyközség iratai. Képviselőtestületi iratok (1913.01.08.-12.19.)
 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár K27, Minisztertanácsai jegyzőkönyvek
 Politikatörténeti Levéltár, Rassay Károly visszaemlékezése

Dokumentumgyűjtemények, forráskiadások, eredeti dokumentumok

Hivatkozott törvények: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei>
 Hivatkozott rendeletek: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ogyk_rendeletek_tara/
 Ádám Magda –Ormos Mária (2004): Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1919–1920. Akadémiai Kiadó. Budapest.

- Friedrich István (é. n.): Néhány vezércikk a „Cinkota és környéke hetilapból”. Rákosvidéki Községi Nyomda, Rákosszentmihály.
- Friedrich István (1929): Friedrich István: Keresztény Ellenzék. A mai politikai helyzet. A rendszer bűnei. Mi a teendő? k. n., Budapest.
- Friedrich István (1931): Vádat emelek a dicsőségesen uralkodó rendszer ellen! k. n., Budapest.
- Gergely Jenő – Glatz Ferenc – Pölöskei Ferenc (Szerk.) (1991): Magyarországi pártprogramok 1919–1944. Politikai pártok programjai Magyarországon 1867–1980. Kossuth könyvkiadó, Budapest.
- Kiss Péter (Szerkesztőbizottság. elnöke) (2004): Magyar kormányprogramok 1867–2002. I. kötet. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest.
- Mérei Gyula–Pölöskei Ferenc (Szerk.) (2003): Magyarországi pártprogramok 1867–1919. Magyarországi pártprogramok I., ELTE – Eötvös Kiadó, Budapest.
- Sz. n. (1922): Alkotmányjogi értekezéslet jegyzőkönyve. k. n., Budapest, 1922.
- Závodszy Géza (2005): A Magyar Capitoliumon. Pethő Sándor válogatott publicisztikája. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Sajtó

8 órai újság

Cinkota és környéke, Cinkota és Rákos környéke, Nép

Budapesti Hírlap

Előre

Magyarország

Pesti Hírlap

Pesti Napló

Tolnavármegye és a Közérdek

The New York Herald (<https://chroniclingamerica.loc.gov/>)

Szakirodalom

- Ajtay József (1921): A választójogi reform. Új Magyar Szemle (1921) 4. 13–27. old.
- Cartledge, Bryan (2009): Trianon egy angol személve. Officina Kiadó, Budapest.
- Gerő András (2017²): Az elsőpró kisebbség. Népképviselő a Monarchia Magyarországon. Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest.
- Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919–1924. Attraktor. Máriabesnyő.
- Guóth Emil (2009): Trianontól Bécsig. A Horthy-korszak parlamentarizmusa a történelmi kihívások és a felelős politikusi döntések tükrében (1919–1939). Aposztróf, Budapest.
- Hubai László (2001): Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000. I. kötet. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Kovács Alajos (1925): A magyar választójogi reformok számszerű hatása. Magyar Társadalomtudományi Társulat, Budapest.

- Ottlík László (1929): Diktatúra és demokrácia. Társadalomtudományi Füzetek 11. Magyar Társadalomtudományi Társaság, Budapest.
- Polner Ödön (1921): Koalíció és egységes kormányzópárt. Új Magyar Szemle (1921) 2–16. old.
- Püski Levente (2006): A Horthy-rendszer (1919–1945). Pannonica Kiadó, h. n.
- Romsics Ignác (2005²): Bethlen István. Politikai életrajz. Osiris Kiadó, Budapest.
- Salamon Konrád (2001): Nemzeti Önpusztítás 1918–1920. Forradalom-Proletárdiktatúra-Ellenforradalom. Korona Kiadó. Budapest.
- Sipos József (2002): Nagyatádi Szabó István és a kisgazdapárt kormányzópárttá bővítése. Századok (2002) 5. 989–1059. old.
- Sipos József (2013): Az Egységes Párt és az 1922-es választások előkészítése. Múltunk (2013) 4. 186–246. old.
- Szabó Ágnes (1999): A konszolidáció kezdete. In.: Földes György–Hubai László (1999²): Parlamenti választások Magyarországon 1920–1998. Napvilág Kiadó, Budapest. 85–104. old.
- Tőkéczi László (2000): Tisza István eszméi, politikai arca. Kairosz Kiadó, Budapest.
- Varga Lajos (1999²): Országgyűlési választások a dualizmus korában. In.: Földes György–Hubai László. Parlamenti választások Magyarországon. 1920–1998. Napvilág kiadó, Budapest. 17–47. old.
- Zigány Zoltán (1913): A Tisza-féle általános választójog. Huszadik Század. (1913) 1. 43–75. old.